

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 65.012.8:33:061.5

ЧИННИКИ ЗОВНІШНЬОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

FACTORS OF EXTERNAL AND INTERNAL ENVIRONMENT OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF TRADE ENTERPRISE

Баламут Г.С.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки та управління,
Харківський державний університет харчування та торгівлі

Смокова Л.М.

старший викладач кафедри економіки та управління,
Харківський державний університет харчування та торгівлі

У статті розглянуто перелік чинників зовнішнього та внутрішнього середовища забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства, виділено концептуальні взаємозв'язки у процесі забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства. Виокремлено сукупність внутрішніх та зовнішніх ризиків за функціональними складниками безпеки торговельного підприємства. Виділено критеріальні ознаки групування ризиків торговельного підприємства. Здійснено поділ чинників на ті, що позитивно і негативно впливають на результати функціонування торговельного підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, торговельне підприємство, чинники впливу, групи чинників.

В статье рассмотрен перечень факторов внешней и внутренней среды обеспечения экономической безопасности торгового предприятия, выделены концептуальные взаимосвязи в процессе обеспечения экономической безопасности торгового предприятия. Выделена совокупность внутренних и внешних рисков за функциональными составляющими безопасности торгового предприятия. Выделены критерии группирования рисков торгового предприятия. Осуществлено разделение факторов на те, что положительно и негативно влияют на результаты функционирования торгового предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, торговое предприятие, факторы влияния, группы факторов.

In article the list of factors of external and internal environment of ensuring economic security of trade enterprise is considered, conceptual interrelations in the course of ensuring economic security of trade enterprise are marked out. Set of internal and external risks behind functional components of safety of trade enterprise is marked out. Criteria of grouping of risks of trade enterprise are marked out. Division of factors that positively and negatively influence results of functioning of trade enterprise is carried out.

Keywords: economic safety, trade enterprise, factors of influence, group of factors.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Належний моніторинг і повноцінна діяльність із гарантування економічної безпеки торговельного підприємства потребують створення ефективної динамічної системи заходів, спрямованих на досягнення стійкого функціонування і розвитку підприємства, своєчасної мобілізації

і раціонального використання ресурсного забезпечення в умовах дії зовнішніх і внутрішніх загроз. У разі системного підходу як вхідні впливи розглядають сукупність економічних інтересів, цілей підприємства, загроз, а виходами є різновиди станів торговельного підприємства. Концептуальна схема управління процесом забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання на підставі вхід-

них впливів із боку зовнішнього середовища й об'єкта управління характеризує керуючі впливи, які надходять на його вхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Сьогодні існує багато досліджень щодо чинників впливу на економічну безпеку підприємства. Вагомий внесок у дослідження проблеми зробили провідні вчені: П.Я. Кравчук, К.С. Горячева, О.В. Ареф'єва, І.О. Бланк, А.Е. Воронкова, С.М. Ілляшенко, Г.В. Задорожний, Г.В. Козаченко, Л.А. Костирко, В.П. Пономарьов, О.О. Терещенко, В.В. Шликов та ін.

Однак вивчений перелік чинників зовнішнього та внутрішнього середовища забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства є далеко невичерпним, і, на нашу думку, цією проблемою займалися недостатньо та не комплексно. На основі вивчення низки вітчизняних та зарубіжних праць [1, с. 218–223; 2, с. 125], автором виділено критеріальні ознаки групування ризиків торговельного підприємства. Саме потрібність вирішення наведених питань зумовлює актуальність і спричинила вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Під час дослідження безпеки важливим є поділ чинників на ті, що позитивно і негативно впливають на результати функціонування торговельного підприємства. При цьому негативними є загрози фінансово-господарській діяльності, тобто сукупність умов, процесів, чинників, які перешкоджають реалізації економічних інтересів (йдеться про місію і цілі на відповідному етапі життєвого циклу) чи створюють небезпеку для суб'єкта господарської діяльності. Крім того, загрозу економічній безпеці можна розглядати як збиток, інтегральний показник якого характеризує рівень зниження (втрати) економічного потенціалу торговельного підприємства за досліджуваній період.

Виявлення і вживання заходів, спрямованих на запобігання загрозам економічній безпеці, припускає систематичну аналітичну і прогнозну діяльність з аналізу стану підприємства в результаті виконання його стратегічних рішень під впливом усіх тенденцій і процесів, включаючи зміну попиту на товари, обсяги інвестицій тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Особливості торговельно-технологічного процесу, ускладнені непростим фінансово-економічним становищем у державі, невисокою купівельною спроможністю населення та малокерованим (із боку держави) процесом розвитку конкурентного середовища в торгівлі визначають широкий спектр загроз життєздатності підприємств. Усвідомлення джерел загроз, обґрунтування управлінських рішень із їх локалізації потребують декомпонування та типологізації найбільш істотних загроз безпеці.

За результатами аналізу сучасних умов та характеристик середовища підприємницької діяльності в торгівлі видається об'єктивно доцільним виокремлення сукупності таких внутрішніх та зовнішніх ризиків і загроз (узагальнених за структурними складниками економічної безпеки) [3].

Типологізація економічних ризиків та загроз, диференційована за кожним структурним складником економічної безпеки (табл. 1), дала змогу визначити їх доволі широку сукупність, що походить із внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування торговельного підприємства. Виявлено, що з огляду на особливості ведення фінансово-господарської діяльності в торгівлі, найбільш негативні наслідки можуть зумовити загрози, які стосуються фінансового, продуктового та інформаційного складників безпеки.

Так, діяльність у межах посилення фінансового складника безпеки повинна спрямовуватися на недопущення настання таких ризиків, як: 1) втрати значних обсягів фінансових ресурсів через недостатньо ефективно управління ними (йдеться про збільшення рівня витрат на оплату праці, через прорахунки під час страхування, інвестування, перевищення фактичної суми витрат обігу над плановою, несвоєчасного здійснення розрахунково-касових операцій); 2) прорахунки в інвестиційній політиці; 3) використання неефективних інструментів управління економічним ризиком у контрактах; 4) критичне погіршення фінансової стійкості та ліквідності внаслідок нераціональної структури активів та пасивів [4, с. 126].

Ці ризики та загрози повинні відслідковуватися в процесі фінансово-господарської діяльності, а зусилля управлінського персоналу доцільно зосередити на їх ліквідації. Крім цих, на погіршення фінансового складника безпеки впливає низка загроз, що виникають у зовнішньому середовищі і які меншою мірою піддаються управлінню з боку підприємства. Вони потребують постійного моніторингу відділом економічної безпеки та у разі настання вживання необхідних заходів із мінімізації їх негативного впливу. До таких загроз віднесемо: зниження обсягів товарообороту внаслідок погіршення іміджу, втрати довіри, лояльності споживачів; кризи грошової і фінансово-кредитної систем; збільшення фінансових зобов'язань підприємства (як позикових засобів, так і заборгованостей); різкі зміни на валютному, фондовому ринках; зменшення процента та дивідендів за портфельними інвестиціями, вкладками, кредитами; збільшення витрат, пов'язаних із зростанням цін на енергоносії, розмірів податкових платежів; зміни чисельності та структури населення, його купівельної спроможності; неотримання страхових відшкодувань; зростання закупівельних цін та вартості тарифів на послуги інших суб'єктів ринку; введення відстрочки (мораторію) на зовнішні платежі через настання надзвичайних

форс-мажорних ситуацій; обмеження імпорту/експорту товарів [5, с. 32].

Аналіз показав, що у межах управління продуктовою компонентою безпеки торговельного підприємства служба безпеки передусім повинна зосередити увагу на недопущенні зниження конкурентоспроможності товарів (унаслідок погіршення ефективності управління їх якістю, погіршення гарантійного (сервісного) обслуговування, помилок в асортиментній та

ціновій політиці; позиціонуванні товарів та їх розташуванні в торговельній залі, підробки товарів). Варто проводити систематичний моніторинг таких ризиків: втрати чи псування товарів (у процесі їх транспортування, зберігання, підготовки до реалізації, переробки та реалізації); збільшення кількості товарів, що не відповідають якості та стандартам; неправильного обрання цільових ринкових сегментів. Водночас необхідно враховувати можливість настання

Таблиця 1

**Сукупність внутрішніх та зовнішніх ризиків
за функціональними складниками безпеки торговельного підприємства**

Внутрішні	Зовнішні
Фінансово-економічний складник	
<ul style="list-style-type: none"> - утрата значних обсягів фінансових ресурсів через недостатньо ефективне управління ними; - прорахунки в інвестиційній політиці; - використання неефективних інструментів управління економічним ризиком у контрактах; - критичне погіршення фінансової стійкості та ліквідності внаслідок нераціональної структури активів та пасивів 	<ul style="list-style-type: none"> - ускладнення доступу та збільшення вартості фінансових ресурсів; - зростання інфляції, дефляції; - значне посилення конкуренції; - ускладнення державного нагляду у сфері господарської діяльності, що призводить до штрафів, санкцій; - критичне зниження обсягів фінансових ресурсів; - непередбачувані зміни умов інвестування; - уведення цінового контролю на певні види товарів; - заборона (обмеження) обміну національної валюти у валюту платежу, здійснення грошових переказів у країну та за її межі
Інтелектуально-кадровий складник	
<ul style="list-style-type: none"> - погіршення ефективності управління підприємством; - навмисні неправомірні дії чи бездіяльність працівників підприємства; - збільшення втрат робочого часу 	<ul style="list-style-type: none"> - недоліки в системі підготовки кадрів як для торгівлі, так і у сфері безпеки; - непередбачувані зміни ринкової кон'юнктури; - переманювання провідних фахівців; - зміна величини та складу трудових ресурсів у районі діяльності підприємства
Техніко-технологічний складник	
<ul style="list-style-type: none"> - критичний знос матеріально-технічної бази; - зменшення фондівіддачі; втрата страхових товарних запасів; - погіршення ефективності використання торгової площі, обладнання; - критичне відставання від конкурентів за рівнем техніко-технологічного забезпечення 	<ul style="list-style-type: none"> - значне зростання вартості торговельного обладнання; - погіршення якості гарантійного обслуговування обладнання та устаткування; - істотні зміни науково-технічного прогресу; - погіршення умов лізингу; погіршення ритмічності постачання товарів
Продуктовий складник	
<ul style="list-style-type: none"> - критичне зниження рівня якості чи втрата, чи псування товарів (у процесі їх транспортування, зберігання, підготовки до реалізації, переробки та реалізації); - конкурентоспроможності товарів; - збільшення кількості товару, що не відповідає якості та стандартам; - істотне зменшення попиту, зумовлене помилками під час обрання ринкових сегментів 	<ul style="list-style-type: none"> - негативні дії суб'єктів ринку; - раптова зміна кон'юнктури ринку; зміни в сезонності реалізації товарів; - псування чи втрата товарів у процесі транспортування; - значне зниження ринкових цін на товари; - збільшення пропозиції конкурентоспроможних товарів-субститутів та замінників
Інформаційний складник	
<ul style="list-style-type: none"> - утрата важливої комерційної інформації; - погіршення достовірності та втрата доступу до інформації 	<ul style="list-style-type: none"> - істотне збільшення вартості програмного забезпечення; - надмірний знос програмного забезпечення; - розголошення третіми особами конфіденційної інформації, що завдає шкоди фінансово-господарській діяльності підприємства; - втрата інформації

Продовження таблиці 1

Інституційно-правовий складник	
- отримання істотних штрафних санкцій чи збитків унаслідок недосконалості (невідповідності) внутрішньої нормативної документації вимогам чинного законодавства; - погіршення ефективності організаційної структури; - прорахунки під час укладення договорів на поставку товарних запасів у неадекватних розмірах; - погіршення договірних взаємовідносин; - утрата контрактів та договорів через підробку фінансових та інших документів персоналом підприємства	- збитки через несвоєчасне врахування змін державного нормативно-правового регулювання, його часті зміни; - негативні дії суб'єктів ринку; - втрати, зумовлені недоліками системи захисту прав власності та інтересів інвесторів; - форс-мажорні обставини включно із загостренням внутрішньополітичної ситуації, націоналізацією, конфіскацією товарів і підприємств, уведенням ембарго; - обмеження доступу інвесторів до управління активами
Екологічний складник	
- збитки та втрати через невідповідність екологічним нормам, продаж екологічно небезпечних товарів, недотримання правил та норм утилізації відходів, зниження витрат на природоохоронну діяльність	- природно-кліматичні та техногенні форс-мажорні обставини; - зміни норм законодавства, що регулює торгівлю екологічно небезпечними товарами
Силовий складник	
- втрати внаслідок низького рівня фізичного захисту персоналу, майна підприємства, порушення пропускового та внутрішньооб'єктного режимів, виникнення фізичної чи моральної небезпеки для керівництва, працівників підприємства, непередбачуваних технічних проблем контролю та спостереження за безпекою на підприємстві	- погіршення умов торговельної діяльності через зростання рівня корупції; - втрати через дії кримінальних угруповань, рейдерство, напад на персонал, пограбування, крадіжки, знищення чи псування майна підприємства

Джерело: складено на основі [4, с. 121–132]

небажаних наслідків у результаті дій суб'єктів ринку (зокрема таких, як недобросовісна конкуренція, відмова покупців від отриманого товару, його повернення, заборона продажу товарів у певному регіоні чи за кордон, недиверсифікованість постачальників товарів), не передбачуваних змін кон'юнктури ринку, змін у сезонності реалізації товарів, псування чи втрати товарів у процесі їх транспортування, значного зниження рівня цін, збільшення пропозиції конкурентоспроможних товарів-субститутів та заміників [6].

Інформація є одним із найважливіших ресурсів кожного підприємства, адже її доступність, повнота, достовірність та високий рівень захисту надають конкурентні переваги над іншими учасниками ринку. Як виявлено, політика торговельного підприємства з гарантування інформаційного складника безпеки повинна враховувати: ризик достовірності та втрати доступу до інформації; ризик втрати важливої комерційної інформації (внаслідок несанкціонованого доступу до неї, у т. ч. у разі копіювання даних із носіїв інформації, через збої апаратури, помилки програмного забезпечення, дешифрування даних, розголошення комерційної таємниці персоналом підприємства). Перераховані загрози можна усунути шляхом проведення необхідних заходів (використання однотипного програмного забезпечення, резервного копіювання та шифрування

даних, використання системи паролів, уведення матеріальної відповідальності за розголошення конфіденційної інформації) та їх достатнього фінансування. Висока вартість та недосконалість програмного забезпечення, його швидка моральна зношувальність, розголошення конфіденційної інформації та її втрата (зокрема, внаслідок Інтернет-атак) належать до групи зовнішніх загроз інформаційної компоненти безпеки, які слабо піддаються управлінню з боку підприємства, але також потребують прогнозування і нівелювання [7].

За результатами аналізу виявлено, що забезпечення інтелектуально-кадрового складника безпеки торговельного підприємства потребує вживання превентивних заходів, передусім із недопущення погіршення ефективності управління підприємством (унаслідок раптової зміни керівництва чи власників, збільшення плинності кадрів, зниження продуктивності праці, погіршення ефективності системи мотивації персоналу, помилок у прогнозуванні й отриманні неправильних результатів), умисних неправомірних дій чи бездіяльності працівників, збільшення втрат робочого часу. Діяльність із гарантування інтелектуально-кадрової компоненти безпеки підприємства повинна враховувати і вплив зовнішніх чинників, зокрема недоліків у системі підготовки кадрів як для торгівлі, так і у сфері безпеки; непередбачуваних змін ринкової кон'юнктури; переманювання провідних фахівців;

змін в обсягах та структурі трудових ресурсів у районі діяльності підприємства [8].

Виявлено, що найбільш значущими негативними чинниками, які стосуються інституційно-правового поля діяльності підприємства та виникають у його внутрішньому середовищі, є: отримання істотних штрафних санкцій чи збитків унаслідок недосконалості (невідповідності) внутрішньої нормативної документації вимогам чинного законодавства; погіршення ефективності організаційної структури (викликане зміною форми власності чи організаційно-правової форми господарювання); ризик зміни договірних взаємовідносин (унаслідок помилок чи непрофесіоналізму юридичної служби; укладення договору на умовах, що відрізняються від звичайних для аналогічних підприємств у галузі; укладення договорів із неплатоспроможними чи недієздатними партнерами); ризик укладення договорів на поставку товарних запасів у неадекватних розмірах; ризик отримання втрат унаслідок підробки фінансових та інших документів персоналом підприємства. До зовнішніх чинників належать: недосконалість державного нормативно-правового регулювання, його часті зміни; негативні дії суб'єктів та інституцій ринку (зокрема – державних органів влади, що завдають шкоду інтересам підприємства [4, с. 124]; несанкціонований франчайзинг; відмова партнера від укладання договору чи його недобросовісні дії; привласнення товарного знаку конкурентом; невиконання умов договору внаслідок неплатоспроможності партнера); недостатньо розвинена система захисту прав власності та інтересів інвестора; форс-мажорні обставини включно із загостренням внутрішньополітичної ситуації, націоналізацією, конфіскацією товарів і підприємств, уведенням ембарго; обмеження доступу інвесторів до управління активами.

Крім того, посилення інституційно-правового складника безпеки потребує зменшення негативного впливу загроз, що порушують систему документообігу, знижують відповідальність працівників юридичної служби, ускладнюють укладання документів і договорів.

Окрім виділення негативних чинників за кожною структурним складником економічної безпеки торговельного підприємства, на нашу думку, доцільно ідентифікувати загрози і за видом торгівлі, де існують певні особливості діяльності (магазини, супермаркети та гіпермаркети, оптові підприємства, ринки).

За результатами аналізу виявлено, що найбільш вагомими загрозами безпеки магазинів виступають зменшення обсягів товарообороту та критичне збільшення витратомісткості доходу через погіршення конкурентних позицій унаслідок витіснення з ринку крупноформатними об'єктами торгівлі. Це зумовлено тим, що магазини не володіють належним ресурсним потенціалом для конкуренції з вели-

кими торговельними підприємствами. Їм бракує фінансових ресурсів, торгової площі, що зумовлює наявність меншого асортиментного набору товарів і, як наслідок, неповне задоволення потреб споживачів [8].

Іншими ймовірними джерелами загроз виступають можливість збільшення трансакційних витрат у процесі отримання дозволів і ліцензій на діяльність від державних та контролюючих органів і служб; монопольне становище постачальника, що диктує або змінює умови постачання товарів, їх вартості; зміни (погіршення) інституційного середовища торговельної діяльності, як правило, з ініціативи органів державної влади та які, насамперед, стосуються умов підприємницької діяльності в торгівлі та можуть проявлятися через прийняття небажаних законодавчих актів (що погіршують умови діяльності) і рішень місцевих органів влади, реалізацію недосконалих програм, змін умов ліцензування, вимог до отримання дозволів, торгових патентів.

Зниження рівня фінансового забезпечення конкурентоспроможності (у т. ч. на інноваційних засадах) також виступає джерелом небезпеки діяльності торговельного підприємства і може зумовлюватися реалізацією вказаних загроз чи бути результатом рішень та дій власників підприємства [4, с. 130].

При визначенні загроз економічної безпеки торговельного підприємства необхідно враховувати і такі класифікаційні ознаки, як рівень ієрархії управління; походження загроз (зовнішні, внутрішні); сфера життєдіяльності підприємства; систематичність прояву; тривалість впливу; міра керованості; рівень впливу на ефективність функціонування підприємства.

Залежно від тих чи інших дій суб'єктів на різних рівнях ієрархії управління формуються загрози макроекономічного характеру (економіко-правове середовище підприємництва), регіонального та локального масштабів, а також мікрорівня. Загрози, що походять із різних рівнів, взаємозалежні, зумовлюють одна одну. Це визначається складними підпорядкованими зв'язками в системі управління національним господарством між органами влади і підприємствами торгівлі. Так, взаємозв'язок і зумовленість цих загроз виявляється, наприклад, у тому, що неефективна податкова політика держави зумовлює погіршення фінансової безпеки суб'єктів господарювання, що негативно впливає на їх фінансово-економічну ефективність, заборгованість підприємств перед місцевим та центральним бюджетом, що, своєю чергою, є передумовою порушення економічної безпеки регіону і держави.

Таким чином, торговельне підприємство діє в умовах постійної можливості реалізації загроз його функціонуванню, а посилення його економічної безпеки потребує реалізації системної сукупності превентивних заходів за кож-

ним структурним складником, спрямованим на [4, с. 121–132]: 1) уникнення загроз (ризиків) за рахунок відмови від здійснення господарських операцій із високим рівнем ризику, хеджування, зниження частки залучених коштів в обороті, підвищення рівня ліквідності активів, здійснення операцій «своп» та ін.; 2) мінімізацію ризиків шляхом зменшення переліку форс-мажорних обставин у контрактах із контрагентами, використання опціонів під час здійснення біржових операцій та ін.; 3) диверсифікацію через розширення видів діяльності, розширення кількості постачальників, збільшення асортименту товарів, оптимізацію депозитного та портфеля цінних паперів та ін.; 4) лімітування шляхом установлення економічних та фінансових нормативів, які регламентують: максимальні обсяги угод на закупівлю товарів із одним контрагентом; максимальний розмір товарних запасів; мінімальний розмір оборотних активів

у високоліквідній формі; граничний розмір використання залучених засобів; максимальний розмір депозитного вкладу в одному комерційному банку та ін.; 5) страхування, як зовнішнє, так і внутрішнє (самострахування), через попереднє резервування частини фінансових засобів для забезпечення компенсації можливих фінансових втрат.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Широкий спектр чинників, які визначають умови та формують бізнес-середовище функціонування торговельного підприємства, зумовлює різноманітність ризиків, яким воно піддається у процесі діяльності. Тому вироблення управлінських рішень щодо уникнення таких загроз чи зниження негативних наслідків їх впливу вимагає проведення класифікації та групування ризиків за певними критеріальними ознаками, що і було нами представлено.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр; Эльга, 2004. – 784 с.
2. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М. Геєць [та ін.]. – Х., 2006. – 240 с.
3. Портал розничной и оптовой торговли TradeMaster [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.trademaster.com.ua>.
4. Васильців Т.Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: [монографія] / Т.Г. Васильців [та ін.]. – Львів. – 386 с.
5. Розвиток промислового потенціалу України в процесі післякризового відновлення / О.В. Собкевич, А.І. Сухоруков, В.Г. Савенко [та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2010. – 48 с.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/379/#_ftn1.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/lisa-ss-upravlinnya-lantsyugami-postachannya-torgovelnih-merezh/>.